

David Hume

Kjersti Fjørtoft og Rani Lill Anjum

David Hume ble født i Edinburgh i Skottland i 1711. I tyveårene oppholdt han seg i Frankrike hvor han forfattet hovedverket sitt, *A Treatise of the Human Nature*. Fra hans øvrige forfatterskap kan det nevnes *Enquiries*, *History of Britain*, et religionsfilosofisk verk og en rekke essay om politiske, økonomiske og sosiale forhold. Hume tilhører den retningen som kalles den skotske opplysningfilosofien. Han var engasjert i sin samtid, og høyst sannsynlig kjente han likestillingsdebatten. I de senere år har en del kvinnelige filosofer bidratt til å aktualisere Humes betydning for kjønnsproblematikken. Vi vil først og fremst gi en framstilling av hva Hume skriver om kvinnesyn og kjønnsroller, men vi kommer også inn på debatten om emnet.

I første del av denne artikkelen sier vi litt om Humes filosofi generelt, der vi diskuterer denne i forhold til en del feministiske betraktninger. Vi tar opp Humes moralfilosofi der moralsk refleksjon og handling knyttes til følelsene. I andre del går vi direkte inn i et utvalg av Humes tekster, for å se på hva han sier om kvinner og kvinners rolle. Vi vil legge særlig vekt på forholdet mellom kunstige og naturlige dyder, Humes syn på ekteskapet og hvordan han eventuelt ville behandlet spørsmålet om likestilling og likeverd mellom kjønnene.

Humes prosjekt - en vitenskap om mennesket

David Humes prosjekt i *A Treatise of Human Nature* er å etablere en vitenskap om mennesket, det vil si en vitenskap som fører all menneskelig virksomhet, slik vi kjenner den fra dagliglivet, tilbake til grunnleggende egenskaper ved menneskenaturen. I innledningen til *Treatise* sier han at alle vitenskaper i en eller annen forstand er knyttet til den menneskelige natur. Humes utgangspunkt er empiristisk. Når vi sier at Hume er empirist, sier vi noe om hva han mener er kilden til menneskelig kunnskap. Samtidig sier vi noe om hvilket grunnlag Humes vitenskap om mennesket skal bygge på. I korthet går Humes empirisme ut på at alle ideer og tanker som befinner seg i bevisstheten må kunne tilbakeføres til forutgående inntrykk. Det betyr at kunnskap om virkeligheten må stamme fra sanseerfaring. Med å si dette avviser Hume den rasjonalistiske forestillingen om at vi har medfødte ideer. Rasjonalistene mener at hvis vi bruker fornuften på rett måte, vil vi kunne få sikker kunnskap om verden.

Humes lære om inntrykk og ideer kan leses som et oppgjør med rasjonalistenes overdrevne tro på fornuften. Han vil trekke en grense mellom det vi kan vite noe om, og det vi ikke kan vite noe om. Han ønsker å forklare hvordan vi får kunnskap om verden, og hans syn er at all kunnskap stammer fra *erfaring*. Bevissthetsinnholdet vårt er delt i to typer persepsjoner; inntrykk og ideer. Inntrykk er alle våre sanseerfaringer, og disse lagres i hukommelsen som ideer. Inntrykk er når vi for eksempel ser noe eller når vi opplever smerte, kulde og forelskelse. Ideen er de forestillingene vi har om disse opplevelsene senere, altså når vi framkaller minnet om et sanseintrykk. Forenklet kan man si at inntrykkene er sanseopplevelser, og ideene våre er når vi senere tenker på disse inntrykkene.

Humes empirisme dreier seg om å analysere måten enhetlig sammenhengende meningsfulle oppfatninger og tankestrukturer dannes på. Han hevder at vi gjør dette ved å kombinere enkeltinntrykk og enkeltideer ved hjelp av noen mentale prinsipper. Disse prinsippene kaller Hume *assosiasjonsprinsipper*, og et eksempel på et slikt prinsipp er vår evne til å knytte fenomener sammen i et årsak-virkning forhold. Når vi henviser til regelmessigheter i naturen er det ikke fordi vi vet med sikkerhet at disse regelmessighetene fins, men fordi det ligger i vår natur å knytte enkeltinntrykk sammen i slike forbindelser. Sinnet kan også knytte sammen lagrede enkeltinntrykk på en slik måte at vi danner oss sammensatte ideer som ikke svarer til virkelige ting; budeier med kuhale, mannsskikkelser med horn og hestehov, etc. Vitenskapen om mennesket er en undersøkelse av måten slike assosiasjonsprinsipper virker på, og måten de legger grunnlag for menneskelig bruk av fornuft, følelsesliv, moral og moralske normer.

Den tradisjonelle framstillingen av Humes empirisme går ut på å beskrive det erkjennende subjektet som passiv mottaker av sanseintrykk. Subjektet hverken tolker eller former sanseintrykkene, men, som vi skal se, subjektet forbinder sanseintrykkene med hverandre. Det empiristiske subjektet virker i så måte karakterløst og kontekstløst. I erkjennelsesprosessen er både det kroppslige, det sosiale, det kulturelle og det kjønnslige abstrahert bort. Hume har videre blitt tolket som om det fins en måte å erfare på uavhengig av subjektets livsverden, holdninger eller kjønn. En slik oppfatning ville måtte innebære at Hume skulle betrakte språket som rene gjengivelser av sanseintrykk. I feministisk filosofi har vi en debatt om hvordan kjønn eller kjønnsroller påvirker erkjennelsen. Hume sier ingenting om hvordan kjønn er avgjørende i erkjennelsesprosessen. Sannsynligvis mener han at det ikke spiller noen rolle. Dette betyr ikke at han aviser en teori om mennesket som kulturelt, historisk og sosialt situert. I bok II og III

(*Treatise*) der han diskuterer følelsene og moralen, drøfter han hvordan vi er situert i historiske, kulturelle og sosiale forhold. Humes poeng er at det ikke er fornuften som gir oss en plass i verden, det er heller ikke fornuften som bestemmer at vi skal tenke og handle på bestemte måter.

Humes epistemologi legger grunnlaget for hans teori om moralen og om følelsene. Han mener at det er erfaring som gir grunnlag for kunnskap, og da er det følgelig vanskelig å få sikker kunnskap. Likevel opptrer vi som om vi har sikker kunnskap om verden. Det er ikke på grunn av fornuften, men på grunn av at mennesket er et vesen som danner seg vaner og konvensjoner, som i sin tur skaper forventninger om verden. Vi kan si at Hume degraderer fornuftens rolle både når det gjelder kunnskap og moral. Tilsvarende oppgraderer han betydningen av følelser, konvensjoner og vaner.

Hume vil vise hvordan mennesket skaper institusjoner, normer og konvensjoner for å lage orden. Menneskene skaper selv et samfunn som svarer til deres behov. Fra naturens side er mennesket dårlig utrustet til å tilfredsstille sine livsbehov alene. Derfor trenger vi samarbeid, fellesskap og arbeidsdeling for å overleve. For å tilfredsstille våre behov skaper vi derfor institusjoner og normer som bidrar til å sikre orden og sammenheng i tilværelsen. Ekteskapet er en slik institusjon. Denne institusjonen svarer til vårt seksuelle behov og barnas behov for beskyttelse. Ekteskapet er hverken gitt av Gud eller naturen, men en institusjon mennesket utvikler nettopp for å skape orden. Det ligger også i menneskets natur å tilpasse seg slike institusjoner og tillegge dem moralsk verdi.

Humes overordnede hensikter er å legge grunnlaget for en teori om mennesket som ikke bygger på metafysiske forestillinger eller ontologiske strukturer i kosmos. At noe er metafysisk eller ontologisk betyr at det eksisterer som grunnleggende uforanderlige mønstre i verden. Han argumenterer dermed stikk i strid med for eksempel Aristoteles (384-347 f. Kr), som hevder at kvinnen er underlagt mannen på grunn av sin natur. Det er nettopp denne formen for essensialisme Hume går i mot. I *Treatise* sier han at den beskjedenhet og smukket som kreves av det smukke kjønn, ikke kan tilbakeføres til naturen. Et slikt syn følger av Humes lære om inntrykk og ideer. Det finnes ingen sanseerfaring som kan begrunne at forskjeller mellom kjønnene er naturbestemt. Det eneste vi kan sanse er de egenskaper mennesket til en hver tid har, hva som forårsaker disse egenskapene kan vi ikke sanse. Utgangspunktet for å analysere kjønnsforskjeller må være samfunnet, og hvorfor vi av praktiske grunner skaper institusjoner som gir grunnlag for ulike kjønnsroller. Det fins imidlertid steder i Humes tekster der han antyder at kvinnen er svakere av natur enn menn.

Dette skal vi ta opp når vi diskuterer forskjellen mellom kunstige og naturlige dygder. Engelske kvinner hadde i Humes samtid begynt å argumentere for likestilling mellom kjønnene. Lady Mary Wortley Montagu (1689-1762) publiserte skrifter der hun påpeker at vane ofte forveksles med natur (Viestad: 1989 s32). Humes undersøkelse av forestillingen om identitet eller personlighet kan tolkes som en oppfatning om at menneskelige karaktertrekk, herunder også det som oppfattes som kjønnsspesifikke karaktertrekk, er produkter av konvensjoner og ikke av natur.

Identitet, karakteregenskaper, ferdigheter og holdninger er noe vi tilegner oss, ikke noe vi i utgangspunktet har. Derfor kan man ikke si at noen er født med kvinnelige karakteregenskaper eller at det finnes handlingsformer som fra naturens side er knyttet til kvinner. Kvinne er altså noe man blir i kraft av konvensjoner og forventninger som er nedfelt i samfunnsstrukturen. Hvis vi skal studere forskjeller mellom kjønn, må vi gå i retning av det som i dag er et sosiologisk begrep om roller, ikke natur. I utgangspunktet er ikke sinnet annet enn et «knippe av inntrykk» (a bundle of impressions). Det vil si en mengde enkeltpersepsjoner uten indre enhet og sammenheng. Av dette knippet av inntrykk skapes det en identitet. Denne identiteten skaper vi ikke alene, den blir tilskrevet oss av den kulturen vi lever innenfor. Tolket på denne måten kan Humes filosofi også utvikles til samtidskritikk. Hume selv vil imidlertid si at de forskjellene som tilskrives menn og kvinner er positive i den forstand at de bidrar til å bevare sosial stabilitet.

Følelser og moral

I den moralfilosofiske tradisjonen ser vi en klar tendens til å knytte moralen til fornuften. Følelser blir ofte sett på som en trussel eller et hinder for moralsk refleksjon og handling. Like ofte ser vi en tendens til å knytte fornuften til det «mannlige» og følelsene til det «feminine». En slik kobling finner vi for eksempel hos Rousseau (1712-1778). Dette har blant annet å gjøre med at fornuften ofte knyttes til den offentlige, politiske og institusjonelle delen av samfunnslivet. Følelsene derimot knyttes til det private og den intime sfæren. Dette har ført til en nedvurdering av det som tradisjonelt forbindes med det kvinnelige.

Anette C Baier, som er en av våre viktigste Hume fortolkere, benytter seg av Humes arbeider for å utfordre tradisjonelle «patriarkalske» forestillinger om moralen. Hume skiller også mellom fornuft og følelser, men i motsetning til mange andre sier Hume at det er følelsene som er drivkraften bak moralske handlinger. Før vi går videre på dette, kan det være nyttig å huske på at det er rasjonalistenes fornuftsbegrep Hume angriper. Hans egen moralfilosofi er

ikke rasjonalistisk. Dette er imidlertid ikke det samme som å si at den ikke er kognitiv. Det betyr at følelsesliv i seg selv kan være en form for refleksjon og selvkorleksjon. Hume skiller for eksempel mellom rolige og voldsomme følelser. Rolige følelser er behersket og har mulighet til å kontrollere de voldsomme. Det er de rolige følelsene som gir grunnlag for moral. Moralen har dermed sitt grunnlag i menneskets evne til å beherske og kultivere sitt følelsesliv.

I bok III i *Treatise* argumenterer Hume for at moralen må være knyttet til følelsene. Grunnen til dette er at moral har å gjøre med handlinger. Fornuften kan ikke føre til handling. Den kan bare hjelpe oss å avgjøre om et saksforhold er sant eller falsk, men det i seg selv kan ikke få oss til å handle på bestemte måter. Derfor kan ikke moralen grunnes i fornuften alene. Det er følelsene som får oss til å engasjerer oss og dermed også til å handle. Hvis vi ser noen blir mishandlet, er det ikke slik at vi ved hjelp av fornuften resonnerer oss fram til at dette er moralsk forkastelig. Vi føler at denne handlingen er gal, idet at den vekker avsky eller ubehag i oss. Det er følelsene som gjør at vi vurderer noe som moralsk eller umoralsk. Det er også følelsene som bestemmer hvilke mål vi skal sette oss. Fornuften kan hjelpe oss til å velge rette midler. Fornuften vil i slike tilfeller kun være et teknisk redskap som får oss til å skjønne at noen midler står direkte i motstrid til målet.

Poenget for Hume er altså at det er følelsene som er utgangspunktet for vårt moralske engasjement. Fornuften gjør oss i stand til å oppfatte verden, men det er følelsene som gjør oss i stand til å reagere på den. Det er bare følelsene som kan oppfatte moralske situasjoner i lys av motiverende verdier. Kunnskap om et saksforhold er ikke tilstrekkelig til å forklare hvorfor vi tar stilling til saksforholdet. Det er imidlertid ikke følelsene i seg selv som er moralske. Følelser kan være grunnlag for både moralske og umoralske handlinger, avhengig av hvilke følelser de er. Sjalousi gir for eksempel ikke grunnlag for moralsk handling. Ulike følelser motiverer til forskjellige former for handling.

Hume er kjent for å si at vi ikke kan slutte fra er til bør på en logisk gyldig måte. Dette betyr at vi ikke kan gå fra en beskrivelse av verden til å si noe om hvordan verden bør være. Hume mener med dette at når vi vurderer noe som moralsk eller umoralsk, er det fordi vi reagerer følelsesmessig på verden, ikke fordi vi ved hjelp av fornuften resonnerer oss fram til det. For Hume er følelser en betegnelse på hvordan vi oppfatter sosiale forhold.

Kunstige og naturlige dyder

Hume skiller i *Treatise* mellom det han kaller kunstige og naturlige dyder. Dette skillet mellom hva som er kunstig og hva som er naturlig, er svært viktig for hele hans analyse av samfunnet.

En *dyd* blir ansett som et moralsk gode hos et menneske, og er hva vi kan kalle en *karakteregenskap*. Eksempler på dyder hos Hume er: vennlighet, nestekjærlighet, ærlighet, rettferdighet og lojalitet. Hvordan oppstår disse dydene i oss? Hvorfor blir de ulike dydene ansett for å være moralske goder?

Noen av dydene er ifølge Hume umiddelbart i oss i kraft av at vi er mennesker. Vi har enkelte moralske tilbøyeligheter fra naturens side, og disse er de *naturlige* dydene. Eksempler på slike naturlige dyder er saktmodighet, vennlighet mot barn, sympati, beherskelse, upartiskhet og mildhet. Disse dydene finnes i alle mennesker, uavhengig av kulturen eller tiden vi lever i. De er naturlige i den forstand at de er umiddelbare og nødvendige.

Hume mener at det er naturlig for mennesker å sørge for seg selv og sine nærmeste, framfor å tenke på hva som er til felles beste. Våre egoistiske behov går ofte foran andre hensyn. Selv om nestekjærlighet er en naturlig dyd hos menneskene, er likevel egennytten en av våre sterkeste drivkrefter. Dette mener han er årsaken til at samfunnet oppsto. Menneskene har så mangelfulle evner i forhold til behov, at vi er nødt til å søke sammen for å overleve. Ved å inngå i et samfunn får vi lettere tilfredsstilt våre egeninteresser. Slik blir det som er til samfunnets nytte også til vår egen nytte, og derfor er det vanskelig å skille klart mellom private og felles interesser. Likevel er individenes egenkjærlighet en trussel mot samfunnet, og deres interesser vil nødvendigvis komme i konflikt med hverandre. Så hvordan kan samfunnet opprettholdes?

Det må finnes botemidler for våre selviske følelser, og disse kan bare skaffes på “kunstig” vis. Vi innser at våre egeninteresser best kan tilfredsstilles innenfor et samfunn, og følgelig ønsker vi bevare dette samfunnet. Derfor utvikles det *kunstige* dyder som er med på denne opprettholdelsen. Disse dydene er dermed ikke i oss fra naturens side, men er oppstått fordi de er nyttige for oss. Eksempler på kunstige dyder er ærlighet, rettferdighet, plikt, kyskheter, trofasthet, lojalitet, renslighet, beskjedenhet og ordholdenhet. Når Hume snakker om rettferdighet, mener han den *juridiske* rettferdigheten som forekommer i lovverket og rettsalen.

Vi ser altså at Hume knytter det kunstige opp til det som er nyttig, og da for å opprettholde samfunnsmessig stabilitet.

Sympati

For å forstå Humes moralfilosofi er det viktig å forstå hans begrep om “sympati”. Som vi har sett er ikke en moralsk vurdering resultat av rasjonell refleksjon. Moralske dommer er hverken sanne eller falske. Moral og moralske dommer har å gjøre med sympati og andre følelser, ikke

fornuft. I motsetning til normer, verdier og konvensjoner som defineres som kunstige dyder er sympati en naturlig evne. Rettferdighet er en kunstig dyd fordi formålet er samfunnet som helhet, mens sympati er en naturlig dygd som er rettet mot konkrete andre personer og situasjoner. (*Treatise* s 579- 581). Slik ser vi at Humes moralfilosofi spiller på to strenger samtidig. Den ene har trekk av det vi kaller utilitaristisk tenkning, den andre av det vi kaller dydsetikk. Hume forener disse perspektivene med å si at hvis vi ikke er i stand til å sette oss inn i andre personers sted, eller forstå hvordan andre personer opplever en situasjon, er vi heller ikke i stand til å etablere regler. Moralen må ha sitt grunnlag i at det er noe som engasjerer oss.

Sympati er evnen til å sette oss inn i andres situasjon. Den setter oss i stand til å umiddelbart oppfatte andres følelser. Vi kan sammenligne denne evnen med assosiasjonsprinsipper, fordi den gir oss forestillinger utover det sansene forteller oss direkte. Sympati er vår evne til å gjenkjenne og å identifisere oss med andres følelser. Vi er for eksempel ikke uberørt av andre menneskers sorger og gleder. Når vi opplever at en person blir behandlet urettferdig, er det ikke et resultat av et abstrakt resonnement med utgangspunkt i rettigheter, men fordi vi har evne til å identifisere oss med den personen som blir urettferdig behandlet og den situasjonen hun er i. Moralen er i utgangspunktet partisk, det vil si at vi identifiserer oss mer med dem som står oss nær enn de som er fjerne; mer med dem som ligner oss selv, enn dem som er mer ulike.

Det kan synes merkelig at dette knyttes til moral, ettersom moral ofte forbindes med upartiskhet. Hume mener derimot at det er nettopp fordi vi identifiserer oss med andre konkrete personer at vi er i stand til å tenke abstrakt (Ferreria: 1994). I denne sammenhengen betyr abstraksjon å gå fra å identifisere oss med en persons følelser til å danne begreper om menneskeheten som sådan. Den naturlige sympatievnen blir korrigert med evnen til å se saken fra flere perspektiv. Når jeg blir klar over at min vurdering er avhengig av mitt personlige forhold til det jeg vurderer, vil jeg også kunne forstå at andre kan vurdere det på en annen måte. Hvis vi i tillegg skal kunne kommunisere med disse andre, er vi nødt til å justere perspektivene våre i forhold til hverandre. Gjennom kommunikasjon og samhandling framkommer det et felles perspektiv. Slik har moralske forestillinger et grunnlag i menneskets natur. Etablering av moralske normer skjer når mennesket utveksler følelser, det vil si, prøver sine egne behov og interesser mot andres behov og interesser. Det trenger dermed ikke være noen motsetning mellom det å ville realisere sine egne interesser og det å være med på å danne en felles moralsk plattform.

Er kvinner og menn likeverdige fra naturens side?

Som vi tidligere har sett, er Hume opptatt av at det finnes noen egenskaper og tilbøyeligheter som er naturlige for mennesket, mens andre er samfunnsskapt utfra den nytten de har for oss. Dette får konsekvenser for hans syn på forskjeller mellom kjønnene. Han hevder at mange av ulikhetene ikke er i oss fra naturens side, men er oppstått gjennom konvensjoner og oppdragelse.

Hume skriver mye om kvinner og menn, og om de ulike rollene de har i samfunnet. Han har imidlertid ikke én tekst der han sier alt han mener om dette temaet. For å få oversikt over hele argumentasjonen hans, er man derfor nødt til å se på forfatterskapet i sin helhet. Her er det lagt særlig vekt på det han sier i *Treatise* og *Essays*, og spesielt essayet *Of Polygamy and Divorces*.

Hume argumenterer sterkt for at kvinner og menn er likeverdige fra naturens side, men at menneskene skaper forskjellene selv, fordi det er mest fordelaktig for opprettholdelsen av samfunnet. Dette gjøres gjennom oppdragelse og oppgavefordeling. Han hevder at naturen har etablert en jevnbyrdighet mellom kjønnene, og at de fysiologiske forskjellene mellom kvinner og menn i utgangspunktet er ubetydelige. Hume forklarer kvinners tilsynelatende mentale underlegenhet ved at deres hjemmевærende liv ikke er utfordrende nok til at de får utviklet evnene sine i samme grad som menn. I utgangspunktet har begge kjønnene samme grad av fornuft og samme evne til å utvikle dem utover det de faktisk er på ethvert tidspunkt.

Likevel pågår det en debatt om hvorvidt Hume virkelig mener at kjønnene er likestilte fra naturen av, ettersom han i essayet *Of the Rise and Progress of the Arts and Sciences* hevder at naturen har gitt mannen forrang over kvinnen ved å utstyre han med større styrke både fysisk og mentalt. Hvis Hume mener at menn fra naturens side har større mental styrke enn kvinner, hvordan kan han da hevde at de er likestilte av natur? Likevel er det mulig å påstå at Hume mener at kjønnene i utgangspunktet er likestilt, fordi det ikke finnes flere utsagn som tilsier noe annet, men tvert imot taler han for likestilling ved flere anledninger. Det er også mulig at Hume i dette utsagnet forsøker å beskrive de faktiske holdningene i sitt eget samfunn. Vi vil også se senere at dette utsagnet kan forklares utfra måten Hume anvender begrepet om mental styrke på. Vi vil dessuten se at Hume, i sin drøftelse av ekteskapet, fortsetter å argumentere for at kvinner og menn *er* likestilte fra naturens side, og at de *bør være* likestilte i samfunnet.

Ekteskapet som en kunstig institusjon

På samme måte som noen av dydene er kunstige på grunn av deres nytteverdi, hevder Hume at ekteskapet er en kunstig innretning. Ekteskapet er først og fremst en *nyttig* institusjon for samfunnet. Dette er fordi barneoppdragelse er en av de viktigste oppgavene innenfor et samfunn, og denne oppgaven må begge foreldrene ta del i. Slik, mener Hume, er ekteskapet kunstig, fordi det ikke ville eksistert uten denne nytteverdien. Likevel er det viktig å se at når Hume snakker om at samfunnet pålegger menneskene å handle i samsvar med det som er nyttig for samfunnet, så er dette en frivillig tvang fra menneskenes side. Man innser hva som er til beste for seg selv, og derfor velger man å innrette seg på en slik måte at man kan leve mest mulig behagelig. På denne måten blir ekteskapet en institusjon som er nyttig for samfunnet, men det er menneskene selv som lager slike institusjoner. Vi skal se at det samme gjelder kyskhhet og monogami.

Foreldrene inngår ved ekteskapet en kontrakt der begge har ansvaret for å oppdra barna og å forbli sammen til barna er voksne nok til å klare seg selv. Hume forutsetter at mannen skal påta seg det økonomiske ansvaret for barna, men han holder også muligheten åpen for at en rik mor kan gjøre dette alene.

Ekteskapet er for Hume ikke en naturlig ordning uavhengig av samfunnet, og ikke noe som er gitt oss av Gud. Det blir derfor viktig å skille mellom hva som er naturlig, og hva som er kunstig. Det som er kunstig er det som er skapt av mennesker. Samtidig ligger det i definisjonen av *kunstig* at det kunne vært annerledes: I motsetning til det som er gitt av Gud, og derfor er uforanderlig, er det som er skapt av mennesker mulig for menneskene selv å forandre.

Kyskhhet som en kunstig dyd

Når Hume tar for seg ekteskapet som institusjon, kan han virke svært kritisk på kvinnes vegne. Han mener at ekteskapet er en klamp om foten til kvinner, mens det gir menn større frihet. Vi skal se hvordan han begrunner dette.

I denne sammenhengen er Hume først og fremst opptatt av dyden *kyskhhet*. Kyskhhet er en dyd som stort sett pålegges kvinner, og derfor er det også en *kunstig* dyd. Og som andre kunstige dyder har den som mål å opprettholde samfunnet i sin helhet. Hvorfor er kvinnen pålagt et kyskhetskrav innenfor ekteskapet? Hume mener at grunnen til dette er at det er vanskelig å fastslå farskapet, men lett å avgjøre hvem som er mor til barna. Videre hevder han

at menn ikke vil påta seg forsørgeransvaret for et barn de ikke vet at er deres eget. Derfor må kvinner pålegges kyskhetskrav, slik at mennene kan føle seg sikre på at de er far til barnet.

Hume synes å mene at kvinner har en sterkere kjønnsdrift enn menn fordi de skal opprettholde arten, og de er også mer tilbøyelige til å ønske å tilfredsstille dette begjæret (Baier:1990). Nettopp derfor må kyskhetskravet til kvinner være såpass strengt. Ettersom kvinner har en så sterk kjønnsdrift, vil utroskap være den sterkeste tilbøyeligheten hos dem. Hume mener derfor at utroskap bør være den letteste forbrytelsen å forsvare, fordi fristelsen er så stor. Dette underbygger hans påstand om at kyskhetskravet er en kunstig dyd, og ikke noe som faller kvinner naturlig. - Tvert imot.

Men på grunn av kvinnes sterke kjønnsdrift, holder det ikke å innføre straffer for utroskap. I tillegg må utroskap gi et dårlig navn og rykte, og trofasthet må belønnes ved at kvinnen prises for sin dyd. Dette er likevel ikke nok til å hindre kvinnen i å utfolde seg, ettersom hun kan tro at hun kan skjule sin forbrytelse. Derfor må hun pålegges en generell tilbakeholdenhet, og hun må unngå alt som kan assosieres med utroskap.

Det er viktig å understreke at det er *samfunnet* som pålegger kvinnene denne kunstige dyden. Kyskhetskravet er ikke til for at den individuelle mann skal ha makt over kvinnen, men for hele samfunnets nytte. Og det er en kollektiv enighet om at dette faktisk er til samfunnets beste, og derfor også til enkeltindividenes beste. Men det er mulig å spørre om det ikke er fellesskapet av *menn* som er blitt enige om dette kyskhetskravet, og på den måten innebærer ikke dette noen form for frivillig tvang fra kvinnes side.

Hume blir ofte kritisert for å akseptere denne forskjellsbehandlingen av kvinner og menn. Men han tar tydelig avstand fra at kvinner må være pålagt et generelt kyskhetskrav hele livet, også i de perioder det ikke er noen fare for at de skal få barn. Han forklarer at det er opplagt at disse forestillingene om anstendighet har med videreføringen av slekten å gjøre, ettersom menn ikke pålegges samme krav til kyskhetskravet. Derfor er det ifølge Hume ingen grunn til å forlange at kvinner skal være kyske utover fruktbar alder, men dette gjøres likevel. Han mener at innskrenkelsen av kvinners utfoldelse følgelig går langt utover hva som er nødvendig for å sikre farskapet. Dette begrunner han i menneskenes naturlige tilbøyelighet til å universalisere de prinsipper som en regel bygger på.

Siden Hume mener at kyskhetskravet er en kunstig dyd, er det også ifølge han opplagt at man ikke ville ansett kyskhetskravet for å være en dyd i det hele tatt, hvis den ikke hadde noen nytteverdi for samfunnet. Dette gjør det mulig å tolke Hume dithen, at muligheten til å undersøke

farskapet fører til at kyskhetskravet bortfaller. Det er altså i prinsippet mulig å endre disse forholdene for kvinner.

Hume hevder at kvinnelig natur har tre lidenskaper som er spesielt sterke; kjærlighet til barn, erotisk begjær og ønsket om å dominere. Ettersom disse lidenskapene ofte er i konflikt med andre lidenskaper, er de også voldsomme. Hos Hume er sjelsstyrke det samme som at de rolige lidenskapene kontrollerer de sterke. Kvinner er følgelig det han kaller *weak-minded*, men dette må ikke forveksles med at han hevder at kvinner er mindre intelligente enn menn. Han sier selv at det å være *weak-minded* ikke er mangel på intelligens, men at de voldsomme lidenskapene dominerer. Dette kan også være årsaken til at Hume, som nevnt tidligere, hevder at menn fra naturens side er overlegne kvinner, fordi de er utrustet med større styrke både i kropp og sjel. Her virker det som om Hume mener at menn har større mental styrke i den forstand at de rolige følelsene deres behersker de voldsomme. Og dette kan de gjøre fordi mennene ikke har samme styrke i sine voldsomme lidenskaper som kvinnene.

På denne måten blir kvinnen ufri innenfor ekteskapet. Hun må undertrykke sine erotiske behov hvis hun ikke vil bli truet med å få fratatt barna sine. Utenfor ekteskapet ville hun ikke, ifølge Hume, behøve å velge mellom det å oppdra barn og å kaste seg ut i erotisk hengivelse, fordi han regner med at barna ville bli hos moren uansett om hun var kysk eller mannen forlot henne. Mannen blir derimot mer fri innenfor ekteskapet. Hume mener at menn både har et ønske om å gi kjærlighet og omsorg til sine barn, og en tilbøyelighet til ikkemonogami. Ettersom mannen ikke er pålagt et like stort kyskhetskrav, kan han i ekteskapet både få utløp for både farsfølelsen og ha et utsvevende kjærlighetsliv.

Det kan synes som at Hume er av den tradisjonelle oppfatningen at kvinner er mer lidenskapelige og uregjerlige av natur enn menn. Samtidig er det kanskje slik at mennesker generelt er styrt av sine lidenskaper og erotiske tilbøyeligheter, og ikke spesielt kvinner. Ifølge Hume har også menn en trang til polygami, og reagerer på all form for forpliktelse som tvang.

Likestilling innenfor ekteskapet?

Ifølge Hume ville likevel hverken menn eller kvinner gått inn i ekteskapet, hvis det ikke var for at de måtte oppdra barn sammen. - Menn, fordi de må tvinge seg selv til å påta seg omsorgs- og forsørgeransvaret, og fordi de elsker frihet og føler seg ufri i enhver form for forpliktelse. Og kvinner vil unngå ekteskapet fordi det går på bekostning av deres erotiske frihet. Hume har ingen tro på ekteskapet som noe annet enn en oppdragelsesinstitusjon. Den som tror på et ekteskap med ekstase og lidenskap utover de første månedene, må være en tosk. Det beste

man kan håpe på, er at ekteskapet tilfredsstiller både mannen og kvinnens naturlige ønske om et varig vennskap. Hume selv var aldri gift.

Det virker merkelig å hevde at menn har et ønske om å gi kjærlighet og omsorg til sine barn, samtidig som de føler seg ufrie i farsrollen og må tvinge seg selv til å påta seg forsørgeransvaret. Men, sier Hume, *hva annet er mannen enn en haug av kontradiksjoner!*

Hume skriver en god del om forholdet mellom mann og kvinne innenfor ekteskapet, og han taler alltid for likeverd mellom kjønnene. Han mener at det gifte menn oftest klager over, er at kvinnene er så maktsyke, og at ingenting virker sterkere inn på dem enn trangen til innflytelse. Grunnen til dette, hevder han, er at mennene selv misbruker sin autoritet. Tyranner skaper opprørere, og hvis menn hadde behandlet kvinnene bedre, ville de ikke hatt en slik trang til å dominere. Kvinnenes maktsyke må følgelig mennene ta på sin egen kappe.

Hume omtaler likestilling som den mest humane formen for samliv. Det er et moralsk gode fordi det skaper harmoni. Ekteskapet bør være basert på vennskap, fordi det fører til gjensidig respekt, og dette er med på å opprettholde ekteskapet. Av natur er kjønnene likestilt, men likestillingen settes på spill hvis mannen undertrykker kvinnen. Hume mener dessuten at menn har alt å tape på å behandle kvinnen som en slave. Kurtise vil ikke lenger eksistere, og kjærligheten mellom mann og kvinne ødelegges, hvis mannen har uinnskrenket makt. Sjalousi er det eneste som kommer ut av et slikt samliv, og dette vil ifølge Hume være *å kaste rosen og beholde tornene*. Også barna vil lide i et ekteskap der moren holdes som en slave. De vil aldri kunne bli noe annet enn slaver eller tyranner, og de vil glemme den naturlige likestillingen som er mellom kjønnene.

På denne måten utfordrer Hume både kvinner og menn til å stille spørsmål ved gjeldende doktriner, som for eksempel at mannen skal være overlegen kvinnen. Han setter tingene i et annet perspektiv, og overlater til kvinnene selv å finne ut av sin egen situasjon, og til å vurdere om denne skal endres (Baier: 1990).

Hume oppfordrer ved flere anledninger menn til å behandle kvinner som en gentleman. *Galanteri er like edelt som det er naturlig*, hevder han. Både overfor kvinner og menn skal man være galante, og gode manérer oppveier alle lastene menneskene er utstyrt med. Han kritiserer der han kaller barbariske nasjoner, for at de behandler kvinnene sine som slaver ved å sperre dem inne, selge dem eller drepe dem. I stedet skal kvinner behandles med høflighet, respekt, føyelighet og elskverdighet. På samme måte beskriver han hvordan man skal oppføre seg overfor sine venner. Mannen er av natur kvinnens venn, elsker og beskytter.

Utfra alt Hume sier om ekteskap og likestilling, skulle man tro at han ville være tilhenger av fri skilsmisse. Men det stemmer ikke. Først framsetter han alle argumentene *for* muligheten til skilsmisse: Når et ekteskap er ulykkelig og to mennesker ikke passer sammen, kan det lett oppstå avsky og krangel bare på grunn av en bagatell. Ingenting kan være mer grusomt enn å ved makt bevare et ekteskap som opprinnelig var basert på gjensidig kjærlighet, men som faktisk har utviklet seg til å bli gjensidig hat. Men ikke bare er fri skilsmisse en kur for husbråk og hat, men det er også med på å holde kjærligheten levende. Mannen elsker frihet, og ved å ta fra han friheten til å velge seg ut av ekteskapet, forandrer man begjæret om til avsky. Samfunnet tillater oss ikke å nyte den variasjon som behager kjærligheten i polygami. Derfor er det ekstra grusomt å pålegge mennesker å leve med den ene personen de har valgt, resten av livet.

Men alle disse argumentene bortfaller for ett hensyn, barna. For barnas skyld har foreldrene plikt til å holde sammen til de er voksne. Hume frykter at en stemor ikke vil kunne gi barna den omsorg og kjærlighet som deres biologiske mor kunne gitt dem, men tvert imot vil hun være en fremmed og en fiende, som kanskje forskjellsbehandler og hater barna. Det virker som om han tar for gitt at faren beholder barna ved en skilsmisse, ettersom en stefar ikke ville påtatt seg det økonomiske ansvaret for barna. Dessuten er det slik at menn elsker frihet og hater all form for tvang, men samtidig underkaster han seg det som er nødvendig, og mister etterhvert en tilbøyelighet når han innser at den er umulig å tilfredsstille. Her kommer mannens kontradiktoriske natur fram.

Et annet argument mot skilsmisse er at kjærligheten er en rastløs og utålmodig lidenskap, mens vennskapet er en rolig og sindig følelse. Et vennskap har ikke rom for sjalusi og frykt, og det er vennskapet som må være grunnlaget for et ekteskap. Dessuten, når man forener to individer såpass tett, må det også gjøres fullstendig. Hvis ikke, vil usikkerheten kunne føre til endeløse krangler og mistanker fra kvinnens side. Og mannens sikkerhet kan, i tillegg til mer makt, få en farlig konsekvens.

Avsluttende kommentar

Humes moralfilosofi er interessant i forhold til flere av våre samtidige debatter i feministisk filosofi. Den inneholder mange av de evner og karakteregenskaper som, fra et feministisk perspektiv, etterlyses i det vi ofte karakteriserer som «mainstream» filosofi. Flere feministiske teorier inneholder en kritikk av opplysningstidens formale etikk som er basert på overordnede universelle prinsipper. Universelle prinsipper som frihet og likhet var i tidlig moderne

moralfilosofi og politisk filosofi forbeholdt den offentlige sfæren i samfunnslivet, det vil si menn. Feministisk filosofi har i økende grad kritisert en slik etikk, ettersom den baserer seg på grunnleggende universelle retter og rettferdighet. De oppfatter slike prinsipper som produkter av en patriarkalsk kultur, som nedvurderer og undertrykker erfaringer og oppgaver som tradisjonelt er knyttet til kvinners virksomheter og arbeid. Det er kvinner som tradisjonelt har tatt seg av oppgaver innenfor familien. De etterlyser en etikk som er basert på omsorg, solidaritet og dømmekraft. Dette betyr ikke at det kun er kvinner som har evnen til omsorg og dømmekraft, men at disse evnene har, fordi de tradisjonelt er knyttet til kvinners virksomheter, blitt nedvurdert og presset ut av området for det moralske.

Hume har et funksjonelt syn på forholdet mellom mann og kvinne. I den vestlige filosofiske tradisjonen er det ikke uvanlig å forstå forskjeller i funksjonalistiske termer. Kritikken som er rettet mot et slikt syn er at de ulike funksjonene blir ordnet hierarkisk. Vi har lagt vekt på at Hume ikke forstår mannlighet og kvinnelighet i hierarkiske termer. Det er særlig etiske teorier med røtter i kontraktteorier og Kants etiske og politiske filosofi, som har fått kritikk for dette.¹ I en slik sammenheng er det klart at Hume på mange punkter bryter med kantiansk etikk.

Annette Baier mener at Humes filosofi åpner for en etikk basert på dyder som tar høyde for at vi er konkrete personer situert i en verden av sosiale relasjoner. Med følelser mener Hume nettopp måter som vi er knyttet til mennesker og situasjoner på. Han er blitt tatt til inntekt for en filosofi som oppgraderer "feminine" erfaringer, holdninger og verdier. Når Hume beskriver hva det vil si å være en moralsk person, legger han vekt på vennskap og familiære relasjoner. Anette Baier sier at Hume tillegger det moralske subjekt egenskaper som man i hans samtid vanligvis forventet kun av kvinner. Mer spesifikt av mødre og koner (Baier:1994 s.58). I denne framstillingen har vi lagt vekt på hvordan Hume avviser spekulasjoner om at det fins en bestemt kvinnelig natur og hvordan hans filosofi kan tas til inntekt for en teori som legger vekt på likeverd mellom mann og kvinne.

På den andre siden skal vi være forsiktige med å tolke Hume som en talsmann for likestilling og oppvurdering av kvinnelige verdier. Hans analyse av kunstige dyder viser at mennesket skaper roller og institusjoner som har som funksjon å opprettholde samfunnet. Overført til praktisk-politiske spørsmål kan en slik teori bidra til å støtte opp om etablerte hierarkier og maktstrukturer. Hume er nok mer talsmann for borgerlige idealer enn kvinnelige verdier. For Hume og den skotske opplysningsfilosofien er samfunnet og de følelsene som

¹ Denne diskusjonen har grunnlag i blant annet Carols Gilligans kritikk av Lawrence Kohlbergs undersøkelse av moralsk utvikling i boken *The second voice* som kom ut i 1992.

binder samfunnet sammen mer nærværende enn tilfellet er både i britisk kontraktsteori (Locke og Hobbes) og tysk opplysningsfilosofi (Kant). Samfunnsperspektivet må nødvendigvis integrere de roller og funksjoner som skaper et samfunn. I teorier der det blir lagt vekt på at det er staten som skaper orden er det “lettere” å utelukke for eksempel familien og de relasjonene som eksisterer der.

Det som enkelte oppfatter som Humes oppgradering av «feminine» verdier kan like gjerne være en understrekning av borgelig offentlighet, båret oppe av høflighet, respekt og vennskap. En offentlighet som demper følelsenes heftighet.

Litteraturliste

- * Baier, Anette C: *Hume on Women's Complexion - the Science of Man in Scottish Enlightenment*, ed. Peter Jones (1990): Edinburgh University Press, s. 33-53
- * Baier, Anette C: "Moral Prejudices- Essays on Ethic". Harvard University Press 1994.
- * Hume, David: *Essays - Moral, Political and Literary* (1985): Liberty Fund, Indianapolis
 - * "Of the Rise and Progress of the Arts and Sciences"
 - * "Of Polygamy and Divorces"
 - * "Of Moral Prejudices"
 - * "Of Love and Marriage"
 - * "Of the Immortality of the Soul"
- * Hume, David: *A Treatise of the Human Nature* (1978): Oxford University Press
- * Ferreria, Jamie: "Hume and Imagination. Sympathy and "the other"" International Philosophical quarterly vol.XXXIV, No 1 issue NO.133 (March 1994)
- * Nafstad, Petter: *Personer og personer*, Universitetet i Tromsø 1997.
- * Nelson, Lynn Hankinson : "Empiricism" i *A Companion to Feminist Philosophy*. Edited by Allison M Jaggar and Iris marion Yong. Blackwell Companion to Philosophy, 1998.
- * Wiestad, Else: *Kjønn og Ideologi*, Solum forlag a/s 1989.